

CANBÂZÂN

(جانبازان)

Osmanlı askerî teşkilâtında
bir sınıfa verilen ad.

Kelime Farsça olup "canı ile oynayan" anlamındaki cân-bâzın çoğuludur. Canbâzân teşkilâtının ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemekle beraber Orhan Gazi döneminde (1326-1360) veya daha sonraki bir tarihte Osmanlı ordusunda azeb, garip ve cerehor teşkilâtlarına benzer tarzda sadece savaş zamanında faaliyet gösteren bir sınıfın kurulduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanında canbâzânın meşhur Macar Kumandanı Hunyady Janoş'un Balkanlar'a ilk akını sırasında II. Murad tarafından teşkil edildiği (1440) ve bunların Varna Savaşı'na katıldıkları da bazı eserlerde kaydedilmektedir (Grzegorzewski, s. 53 vd.).

Canbâzân savaş başladığı zaman orduya öncülük ederler, cesurane bir şekilde kendilerini tehlikeye atılmaktan çekinmezlerdi. Bundan dolayı Hammer bu askerî sınıfı yine aynı mahiyette olan serdengeçti, gönüllü ve deli gibi orduda zaman zaman hizmet gören diğer sınıflarla ilişkili görmektedir. Buna karşılık Grzegorzewski'nin canbâzânı "beylerbeyi veya sancak beyinin muhafız kıtası sayarak candar"a benzetmesi, diğer taraftan d'Ohsson'un bunları gariplerle birlikte Anadolu sahillerindeki kuvvetlerden sayması doğru olmasa gerektir.

Daha sonra muhtemelen yeniçeri sınıfının önem kazanması sonucu Osmanlı ordusunun ilk muvazzaf kuvvetlerini teşkil eden yaya ve müsellemler gibi Rumeli'deki diğer askerî sınıflardan yürükler ve tatarlarla birlikte canbâzân da ordunun geri hizmetlerinde istihdam edildiler. Böylece ordunun bu nevi hizmetleri geniş ve daha esaslı bir şekle konmuş oldu. Canbâzân-ı vilâyet-i Rumeli adını alan bu askerî sınıfın XVI. yüzyıl ortasında kendine has bir kanunnâmesi vardı ve teşkilâtı da tesbit edilmişti. Buna göre on canbâz bir ocak teşkil etmekteydi. Savaş olduğu zaman bunlardan biri nöbetle sefere gider, diğer dokuzu da buna 50'şer akçe harçlık verirdi. Kanunnâmede bunların "lâ-mekân cinsinden" oldukları, bâd-ı hevâ* rüsûmunu kendi subaşlarına ödeyecekleri ve sancak beyleriyle âmillerden hiçbirinin bunlara karışmayacağı belirtilmişti. Canbâzın akrabası ile âzatlıları ve dışarıdan gelip aralarında evlenmek sure-

tiyle bunlara karışanlar ve ihtida edenler de canbâz sayılırlardı. Kanunnâmedeki bu kayıtlar, iddia edildiği gibi canbâzânın hristiyan reâyâdan teşkil edilmediğini ve aksine yürüklerin mensup olduğu etnik menşeden geldiklerini ve içlerinde yabancılarla mühtedilerin de bulunduğunu göstermektedir. Esasen Vize yürükleri zeâmetine dahil olmaları ve onlarla birlikte tahrir* edilmeleri de bunun bir delili sayılabilir.

Canbâzânın suç işledikleri takdirde cezalandırılmaları, sakat ve hastaları hakkında uygulanacak hususlar, bir köye yerleştikleri zaman timar sahibine ödeyecekleri çift resmi, öşürlerin nakil şekli vb. tamamen yürüklerde olduğu gibi idi. Yalnız bunların muaf tutuldukları avâ-rız*-ı divâniyye mükellefiyetleri yürüklerdekinden daha çeşitli idi. Kanunnâmede belirtildiği üzere bunlar ulaktan, cerehordan, doğancidan, sekbandan, arpa, saman ve otluk salgınından, nüzül tahılından, hisar yapımından, kürekçiden ve azebden muaftılar. Diğer taraftan bunlardan sefere gidenler askerî* sayılmakta idi. Resm-i kismetlerini 100 akçeye kadar vilâyet kadısı, daha fazla olursa kazasker alırdı. Yamakları ise (harçlıkçı) diğer halktan sayılarak rüsûm-ı kismet, nikâh ve hüccetleri tamamen vilâyet kadılarına bırakılmıştı. Bununla birlikte bu kayıt da sonradan kaldırıldı ve hepsi askerî sayılarak bunların bu gibi vergileri tamamıyla Rumeli kazaskerine terkedildi.

Canbâzân taifesi 1543'te otuz dokuz, 1557'de ise kırk bir ocağı. Ayn Ali Efendi ise bunları azeblerle birlikte 1280 nefer göstermekte ve onda birinin nöbetle sefere gittiğini belirtmektedir (*Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 45). 1543'te canbâzânın buldukları yerler, zeâmetine dahil oldukları Vize yürüklerinden daha geniş bir sahaya yayılmakta, fakat Kırkkilise, Dimetoka, Malkara, Hayrabolu, Eski Zağra ve Varna gibi daha mahdut yerlere inhisar etmekte idi. Canbâzân XVI. yüzyıl sonlarına doğru bu tür bir askerî sınıf olan yaya ve müsellemler gibi lağvedilerek çiftlikleri timara, kendileri de deniz hizmetinde görevli reâyâ arasına kaydedildiler.

Canbâzânın müsellemler gibi süvarilerden ibaret bir sınıf olması, ordu için at beslemeleri veya at satın almaları hususu, teşkilât kalktıktan sonra bu tabirin bugüne kadar "at dellâli" mânasına at canbazı şeklinde yaşamasına sebep olmuştur. Bu kelime aynı zamanda teh-

likeli marifetler gösteren sanat erbabı için de kullanılır. Evliya Çelebi'nin "esnâf-ı bâzbâzân-i cânbâzân-i pehlevânân" diye adlandırdığı bu sınıf, bilhassa İstanbul'da yapılan saray düğünlerinde çeşitli gösterilerle herkesin dikkatini çekti.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 226 (Kanunnâme-i Canbâzân); *Kânunnâme-i Livâ-i Bosna*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 76, vr. 25^{a-b}; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 45; Celalzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, Fâtiht Ktp., nr. 4467, vr. 8^{a-b}; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 625 vd.; Hammer, *Staatsverfassung und Staatsverwaltung*, I-II, bk. İndeks; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 309; *Kânunnâme-i Âl-i Osmân* (nşr. Mehmed Arif, TOEM ilâvesi), İstanbul 1329, tür.yer.; Grzegorzewski, *Z Sidjyllatow Rumelijskich Epoki Wyprawy Wiedenskiej*, Lwow 1912, s. 53 vd.; Barbar, *Zur Wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683*, Wien 1916, s. 29 vd.; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, s. 2; M. Tayyib Gökbiğlin, "Canbâzân", *İA*, III, 21-22; [Bu madde müellifin bibliyografyada adı geçen maddesi esas alınarak Cevdet Küçük tarafından düzenlenmiştir].

M. TAYYİB GÖKBİĞLİN

CANBİRDİ GAZÂLİ

(ö. 927/1521)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın
tahta çıkışından hemen sonra
ilk büyük isyanı çıkaran eski bir
Memlûklü emîri, Osmanlılar'ın
Şam beylerbeyi.

Aslen Slovenyalı olduğu rivayet edilir. Hatta, II. Bayezid devrinde Osmanlı akıncıları tarafından esir alınıp İstanbul'a getirildiği ve oradan Memlûk sultanına hediye olarak gönderilen yirmi esir arasında bulunduğu da bahsedilir. Memlûk Sultanı Kayırbay'ın memlûklerinden olup Gazâlî nisbesini bir müddet idarecisi olarak bulunduğu Şarkıye'deki Minye Gazâl köyünden alır. XVI. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında adı Canberd Gazâlî, Canberd Gazzâlî şekillerinde de geçmektedir.

Getirildiği çeşitli görevlerde yeteneğini ispat ettikten sonra süratle yükseldi. Çeşitli idarî hizmetlerde bulundu, ardından Sultan Gavri zamanında Halep ve Şam hâcibi oldu. 1511'de Safed naiibliğine getirildi, bir yıl sonra da Hama'ya nakledildi. Hama nâibi iken 1516'da Mercidâbık Savaşı'na katıldı ve mağlûbiyetten sonra Şam taraflarına çekildi. Tomanbay tarafından Şam naiibliğine getirilerek Osmanlı kuvvetlerine karşı bu bölgedeki direnişi yürütmekle görevlendirildi. Burada büyük bir güçlkle top-